

*Pellervo Economic Research Institute
Working Papers
Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen
työpapereita*

N:o 108 (marraskuu 2008)

**KAUPAN SUNNUNTAIAUKIOLOAJAT:
Vaikutukset ostokäyttäytymiseen, kaupan rakenteeseen
ja tavaratoimituksiin**

**Pasi Holm
Henna Nivalainen**

Helsinki, marraskuu 2008

ISBN 978-952-5594-87-4 (NID)
ISBN 978-952-5594-88-1 (PDF)
ISSN 1455-4623 (NID)
ISSN 1796-4784 (PDF)

Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos PTT
Pellervo Economic Research Institute PTT
Eerikinkatu 28 A
00180 Helsinki

Helsinki 2008

PASI HOLM – HENNA NIVALAINEN. 2008. KAUPAN SUNNUNTAI-AUKIOLOAJAT: Vaikutukset ostokäyttäytymiseen, kaupan rakenteeseen ja tavaratoimituksiin. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita nro 108. 29 s. ISBN 978-952-5594-87-4 (NID), ISBN 978-952-5594-88-1 (PDF), ISSN 1455-4623 (NID), ISSN 1796-4784 (PDF).

TIIVISTELMÄ: Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia asiakasvirtoihin ja toimitusvirtoihin päivittäistavarakaupassa vuosina 2000-2007. Päähuomio kohdistuu asiakasvirtojen ja toimitusvirtojen jakautumiseen yhtäältä viikonpäivittäin ja toisaalta myymälätyypeittäin kaupan aukiolosäännösten mukaisesti. Vapaa sunnuntaiaukiolo vähentää ruuhkaisten perjantai- ja lauantapäivien ostoja; lähikaupat eivät menetä juurikaan asiakkaita. Vapaa sunnuntaiaukiolo tasaa huomattavasti liha-alan toimitusvirtoja kauppoihin ja tuo tehokkuushyötyjä. Vapaa sunnuntaiaukiolo ei lisää kulutuksen määrää.

Avainsanat: Päivittäistavarakauppa, sunnuntaiaukiolo.

PASI HOLM – HENNA NIVALAINEN. 2008. LIBERALISED OPENING HOURS ON SUNDAYS IN RETAIL TRADE: Impacts on shopping behaviour, retail structure and delivery flows. Pellervo Economic Research Institute Working Papers No. 108. p 29. ISBN 978-952-5594-87-4 (NID), ISBN 978-952-5594-88-1 (PDF), ISSN 1455-4623 (NID), ISSN 1796-4784 (PDF).

ABSTRACT: The aim of this study is to examine opening hours on Sundays in retail trade and its impacts on customer and delivery flows during 2000 to 2007. The main focus is on the distribution of customer and delivery flows by weekday and store type. The study shows that liberalised opening hours on Sundays decrease shopping on Fridays and Saturdays but not at the expense of small neighbourhood stores. Deregulation of opening hours on Sundays evens out delivery flows of meat industry and increases efficiency. Liberalised opening hours on Sundays do not increase consumption.

Keywords: Retail trade, opening hours on Sundays.

SISÄLTÖ

YHTEENVETO	1
1. JOHDANTO.....	4
2. VAIKUTUKSET KOTITALOUKSIEN PÄIVITTÄISTAVAROIDEN VIKKO-OSTOJEN JAKAUTUMISEEN ERI VIIKONPÄIVIIN	9
3. VAIKUTUKSET KOTITALOUKSIEN PÄIVITTÄISTAVAROIDEN VIKKO-OSTOJEN JAKAUTUMISEEN ERI LIIKETYYPPEIHIN.....	11
4. VAIKUTUKSET ELINTARVIKKEIDEN VIIKKOTOIMITUSTEN JAKAUTUMISEEN ERI VIIKONPÄIVIIN	13
5. KAUPPOJEN AUKIOLO SUOMESSA, RUOTSISSA JA VIROSSA	15
6. LOPUKSI	22
LÄHTEET	24
LIITTEET	25

YHTEENVETO

Kaupan aukioloaikojen säännöstelystä on käyty Suomessa laajaa yhteiskuntapoliittista keskustelua useiden vuosikymmenten ajan. Tällä hetkellä ainoastaan alle 400 neliömetrin kaupan toimipaikat saavat olla pääsääntöisesti auki sunnuntaisin. Yli 400 neliön kaupan toimipaikat saavat olla auki vain kesäsunnuntaisin ja noin kahden kuukauden ajan ennen joulua. Juhlapyhinä kaikki kaupat ovat kiinni lukuun ottamatta huoltamoita ja kioskeja, sillä niiden myyntiä säännöstellään eri tavoin kuin kauppaa.

Kaupan ja kilpailun työryhmän raportin (Ympäristöministeriö 26/2007) johtopäätösten mukaan nykyisen aukiololain tavoite parantaa lähikaupan kannattavuutta ja kilpailuasemaa suhteessa suuriin myymälöihin ja kioskeihin on toteutunut. Pienten myymälöiden lukumäärä ja myyntiosuus kasvoivat aukiololain voimaan tulon jälkeen ensi kertaa vuosikymmeniin. Työryhmän mukaan nykyisestä pieniä myymälöitä suosivasta sunnuntaiaukiolosta luopuminen saattaisi katkaista kuluttajien kannalta myönteisten lähipalveluiden kehityksen. Työryhmän mukaan aukiololakiin sisältyy kuitenkin kilpailua vääristäviä piirteitä. Erityisesti uudentyyppisten liikennemyymälöiden harjoittamaa kauppaa on tarkasteltava säännösten selkeyttämisen yhteydessä.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia asiakasvirtoihin ja toimitusvirtoihin päivittäistavarakaupassa vuosina 2000-2007. Päähuomio kohdistuu asiakasvirtojen ja toimitusvirtojen jakautumiseen yhtäältä viikontähtäin ja toisaalta myymälätyypeittäin sen mukaan, saavatko yli 400 neliön kaupat olla auki vai eivät. Nykyisin perjantai on viikon tärkein ostospäivä. Sen osuus kaikista viikon aikana tehdyistä ostoista on noin 22 prosenttia. Lauantaipäivän osuus ostoista on 17 prosenttia. Maanantaisin, tiistaisin, keskiviikkoisin ja torstaisin ostetaan kunakin noin 14 prosenttia viikkoostoista. Sunnuntaiostojen osuus on neljä prosenttia. Kotitalouksien ostojen osuus marketeista ja supermarketista on 48 prosenttia. Automarkettien ja tavaratalojen osuus on 33 prosenttia. Kotitalouksien päivittäistavaraostojen osuus laatikkomyymälöistä ja lähikaupasta on runsas kahdeksan prosenttia.

Kesäkauppa poikkeaa huomattavasti joulunalusajan kaupasta. Joulunalusaikana päivittäistavarakauppa on kytköksissä erikoistavarakauppaan. Joulunalusaikana kotitalouksien ostokset ajoittuvat perjantaihin, lauantaihin ja sunnuntaihin ja hypermarketit voittavat markkinaosuutta lähikauppojen kustannuksella. Sunnuntaiaukiolon vaikutuksia kotitalouksien ostokäyttäytymiseen on perusteltua tarkastella kesäkaupan rakenteeseen perustuen.

Vapaa sunnuntaiaukiolo vähentää ruuhkaisten perjantai- ja lauantapäivien ostoja; lähikaupat eivät menetä juurikaan asiakkaita

Vapaalla sunnuntaiaukiololla on merkittäviä vaikutuksia kotitalouksien ostokäyttäytymiseen. Ruuhkaisen perjantapäivän osto-osuus on 22,9 prosenttia isojen kauppojen ollessa sunnuntaina kiinni. Ainakin osittain kesän sunnuntaiaukiolon vaikutuksesta perjantaiostojen määrä vähenee lähes viisi prosenttia ja lauantaiostojen määrä yli 15 prosenttia. Jos, kuten voidaan perustellusti olettaa, sunnuntaiaukiololla ei ole oleellista vaikutusta kertaostosten määrään, asiakasmäärät alenisivat perjantaina vajaat viisi prosenttia ja lauantaina reilut viisitoista prosenttia. Kesän sunnuntaiaukiolo näyttäisi selkeästi vähentävän ostoja ruuhkapäivinä ja lisäävän niitä aikoina, jolloin kaupoissa on rauhallisempaa. Aikaisempaa tasaisempi asiakasvirta tuo tehokkuushyötyjä kaupan logistiikan ja työntekijöiden työvuorojen jaksotusten osalta. Asiakkaat hyötyvät ruuhkien vähentymisen ja sitä kautta syntyvän ajansäästön kannalta.

Joulukaupan erityisluonteen vuoksi vapaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia eri liiketyypien osto-osuuksiin voidaan arvioida kesän aukiolojakson avulla. Vapaa sunnuntaiaukiolo ei vähennä juurikaan lähikauppojen ostoja. Sen sijaan vapaa sunnuntaiaukiolo vähentää hypermarkettien osto-osuutta prosenttiyksiköllä ja lisää supermarkettien ja muiden liikepaikkojen osuutta vajaalla prosenttiyksiköllä.

Jos kaupat saisivat olla vapaasti auki, hypermarketostojen määrä vähenisi kolmella prosentilla ja lähimyymälöiden vain prosentilla. Tämä osoittaa, että nykyiset sunnuntaiaukiolosäännökset ovat varsin tehoton tapa yrittää vaikuttaa lähikauppojen suosioon ostospaikkana. Lähikauppaa koskevia kaavamääräyksiä uudistamalla, parkkipaikkoja lisäämällä, lähikauppojen perusparannustukia ja investointitukia kehittämällä, lähikauppojen sähköverotusta alentamalla ja kalliita sunnuntaiyökustannuksia alentamalla esimerkiksi työnantajamaksujen porrastusten avulla voitaisiin parantaa lähikauppojen toimintaedellytyksiä ja lisätä näin niiden suosiota asiakkaiden näkökulmasta.

Vapaa sunnuntaiaukiolo tasaa huomattavasti liha-alan toimitusvirtoja kauppoihin ja tuo tehokkuushyötyjä

Toimitusvirrat vaihtelevat viikonpäivittäin huomattavasti. Elintarviketeollisuudessa toimivat Atrian kiireisimmät tavarantoimituspäivät päivittäistavarakaupalle ovat tiistai, keskiviikko ja torstai. Näinä päivinä toimitetaan kunakin keskimäärin noin 21 prosenttia kaikista viikkotoimituksista. Perjantaina ja lauantaina toimitetaan kumpanakin noin 12,5 prosenttia. Maanantaina toimitetaan 11 prosenttia kaikista viikkotoimituksista. Tavarantoimittajan näkökulmasta tehokkuushyötyjä on saavutettavissa, jos toimitusvirtoja voitaisiin tasoittaa.

Vapaa sunnuntaiaukiolo tasaa toimituksia huomattavasti. Maanantaitoimitusten osuus lisääntyy 7,4 prosenttia ja perjantaitoimitusten osuus 4,2 prosenttia. Tiistai- torstaitoimitusten määrän osuus pienenee 2,4 prosenttia. Jos oletetaan, että toimitukset tehdään aina täysillä rekkakuormilla, rekkamäärät liikenteessä muuttuvat edellä esitettyjen prosenttimuutosten mukaisesti. Mitä tasaisemmat toimitusvirrat ovat, sitä vähemmällä kuljetuskalustolla ja sitä säännöllisemmällä sekä toimittajan että vastaanottajan henkilöstön työajoilla ruokakaupat voidaan huoltaa.

Vapaa sunnuntaiaukiolo ei lisää kulutuksen määrää

Päivittäistavarakaupan myynnin määrä on kasvanut 2000-luvulla reilut kolme prosenttia vuodessa. Päivittäistavarakaupan myynti näyttää seuraavan hyvin pitkälti yksityisen kulutuksen kehitystä. Kaupan vapaalla sunnuntaiaukiololla ei siten näyttäisi niinkään olevan suurta merkitystä päivittäistavarakaupan kasvuun.

Päivittäistavarakaupan myynnin määrä näyttää noudattavan varsin systemaattista vuoden sisäistä kiertoa. Vuoden toisella, kolmannella ja neljännellä neljänneksellä päivittäistavaroiden myynnin määrä on kehittynyt tasaisesti kasvutrendin mukaisesti. Vuoden ensimmäisellä neljänneksellä myynnin määrä on ollut systemaattisesti noin 10 prosenttia pienempi kuin muilla neljänneksillä.

Suomen, Ruotsin ja Viron vertailu osoittaa, ettei vapaalla sunnuntaiaukiololla ole merkittäviä vaikutuksia

Ruotsissa ja Virossa kaupat saavat olla vapaasti avoinna. Tutkimuksessa selvitettiin, minkälaisia vaikutuksia säännöstelyn vapauttamisella on ollut kyseisissä maissa verrattuna Suomeen, jossa säännöstely on edelleen voimassa. Suomen, Ruotsin ja Viron toimipaikkarakennetta vertailemalla havaittiin, ettei aukioloajan vapauttamisella ole ollut selvää vaikutusta ainakaan toimipaikkojen lukumäärään ja kokoon. Sen sijaan osa-aikaisten määrään vapaalla aukioloajalla näyttäisi olevan vaikutusta erityisesti päivittäistavarakaupan osalta, sillä Ruotsissa ja Virossa osa-aikaisia on huomattavasti vähemmän kuin Suomessa. Tämän lisäksi osa-aikaisten osuudet ovat nousseet Suomessa 2000-luvulla, kun muissa maissa osuudet ovat olleet suhteellisen vakaita.

1 JOHDANTO

Kaupan aukioloaikojen säännöstelystä on käyty Suomessa laajaa yhteiskuntapoliittista keskustelua useiden vuosikymmenten ajan. Tällä hetkellä ainoastaan alle 400 neliömetrin kaupan toimipaikat saavat olla pääsääntöisesti auki sunnuntaisin. Yli 400 neliön kaupan toimipaikat saavat olla auki vain kesäsunnuntaisin ja noin kahden kuukauden ajan ennen joulua. Juhlapyhinä kaikki kaupat ovat kiinni lukuun ottamatta huoltamoita ja kioskeja, sillä niiden myyntiä säännöstellään eri tavoin kuin kauppaa. Kauppojen aukiololain yhtenä tavoitteena on lähipalveluiden säilyttäminen parantamalla lähikaupan kilpailutilannetta suurempiin liikepaikkoihin verrattuna.

Kuluttajille tehtyjen kyselytutkimusten mukaan vapaa sunnuntaiaukiolo saa hyvin laajaa kannatusta. Suomalaisista reilut puolet pitää sunnuntaiaukioloa erittäin tai melko tarpeellisena. Hieman vajaa puolet suomalaisista kannattaa vähittäismyymälöiden sunnuntaiaukiolon laajentamista ympärivuotiseksi. Sunnuntaiaukiolon suosio on lisääntynyt asteittain viime vuosien aikana.

Suomessa on tehty lukuisia tutkimuksia kaupan sunnuntaiaukiolon vaikutuksista kaupan tuottavuuteen, työllisyyteen ja kaupan rakenteeseen. Valtio on myös asettanut useita työryhmiä selvittämään kaupan säännöstelyä. Kaupan ja kilpailun työryhmän raportissa (Ympäristöministeriön raportteja 26/2007) on käyty läpi kattava joukko tutkimuksia ja eri tahojen näkemyksiä sunnuntaiaukioloista. Johtopäätökset tutkimuksista ja eri tahojen näkemykset ovat ristiriitaisia. Useimmat osapuolet näyttävät kuitenkin haluavan sunnuntaiaukiolosäännösten selkeyttämistä.

Kaupan ja kilpailun työryhmän johtopäätösten mukaan nykyisen aukiololain tavoite parantaa lähikaupan kannattavuutta ja kilpailuasemaa suhteessa suuriin myymälöihin ja kioskeihin on toteutunut. Työryhmän johtopäätöksissä todetaan, että pienten myymälöiden lukumäärä ja myyntiosuus kasvoivat aukiololain voimaan tulon jälkeen ensi kertaa vuosikymmeniin. Työryhmän mukaan nykyisestä pieniä myymälöitä suosivasta sunnuntaiaukiolosta luopuminen saattaisi katkaista kuluttajien kannalta myönteisten lähipalveluiden kehityksen. Työryhmän mukaan aukiololakiin sisältyy kuitenkin kilpailua vääristäviä piirteitä. Erityisesti uudentyyppisten liikennemyymlöiden harjoittamaa kauppaa on tarkasteltava säännösten selkeyttämisen yhteydessä.

Tutkimuksen tavoitteet ja lähtökohdat

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia asiakasvirtoihin ja toimitusvirtoihin päivittäistavarakaupassa. Päähuomio kohdistuu asiakasvirtojen ja toimitusvirtojen jakautumiseen yhtäältä viikonpäivittäin ja toisaalta myymälätyypeittäin.

Asiakasvirrat vaihtelevat viikonpäivittäin huomattavasti. Perjantai on viikon tärkein ostospäivä. Sen osuus kaikista viikon aikana tehdyistä ostoista on noin 22 prosenttia. Lauantaipäivän osuus ostoista on 17 prosenttia. Maanantaisin, tiistaisin, keskiviikkoisin ja torstaisin ostetaan kunakin noin 14 prosenttia viikko-ostoista. Sunnuntaiostojen osuus on noussut vuoden 2000 alun kahdesta prosentista neljään prosenttiin.

Tutkimuksessa arvioidaan kaikkien kauppojen vapaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia päivittäistavaroiden viikko-ostoihin vuosina 2000-2007. Aineistona on päivittäistavara-kauppaostojen viikonpäiväjakauma aukiolojaksoittain. Viimeisin kauppojen aukioloaikojen säännöstelyä koskeva laki astui voimaan vuonna 2001, jonka mukaan kaupat saavat pääsääntöisesti olla auki arkisin klo 7-21 ja lauantaisin klo 7-18. Suurin muutos aikaisempiin säännöksiin on, että pienet, alle 400 neliömetrin, kaupan toimipaikat saavat olla auki myös sunnuntaisin klo 12-21. Tämän lisäksi kaikki vähittäiskaupat saavat olla avoinna sunnuntaipäivinä kesäkuukausien ajan (touko-, kesä-, heinä- ja elokuu) sekä noin kahden kuukauden ajan ennen joulua (marras- ja joulukuu) laissa mainittuja juhlapyyhiä lukuun ottamatta. Sen sijaan kioskit, huoltoasemat, autokaupat ja haja-asutusalueiden kaupat saavat olla avoinna vapaasti.

Jos viikko-ostoja pystytään jakamaan aikaisempaa tasaisemmin eri viikonpäiville, syntyy yhteiskunnalle monenlaisia hyötyjä. Kuluttajien kannalta keskeistä on ruuhkien väheneminen. Ruuhkien väheneminen vähentää ruuhkatyövoiman tarvetta ja vähentää siten kaupan kustannuksia. Työntekijät hyötyvät siitä, että kaupalla on mahdollista tarjota aikaisempaa säännönmukaisempia työsuhteita. Hyötyjä tulee myös asiakasliikenteestä ja, mikäli asiakasvirtojen tasoittuminen johtaa myös tavarantoimitusvirtojen tasoittumiseen, tavarantoimitusliikenteestä.

Asiakasvirrat vaihtelevat liiketyypeittäin huomattavasti. Kotitalouksien ostojen osuus marketeista ja supermarketista on 48 prosenttia. Automarkettien ja tavaratalojen osuus on 33 prosenttia. Kotitalouksien päivittäistavaraostojen osuus laatikkomyymälöistä ja lähikaupasta on 8 prosenttia. Vaikka laatikkomyymälät ja lähikaupat eivät kaikki ole alle 400 neliön kauppia, kaupan ja kilpailun työryhmän johtopäätös siitä, että pienkauppojen osuus olisi lisääntynyt 2000-luvulla, ei ole täysin ilmeistä. Vuosien 2000 – 2007 aikana laatikkomyymälöiden ja lähikaupan osuus on vähentynyt pari kolme prosenttiyksikköä.

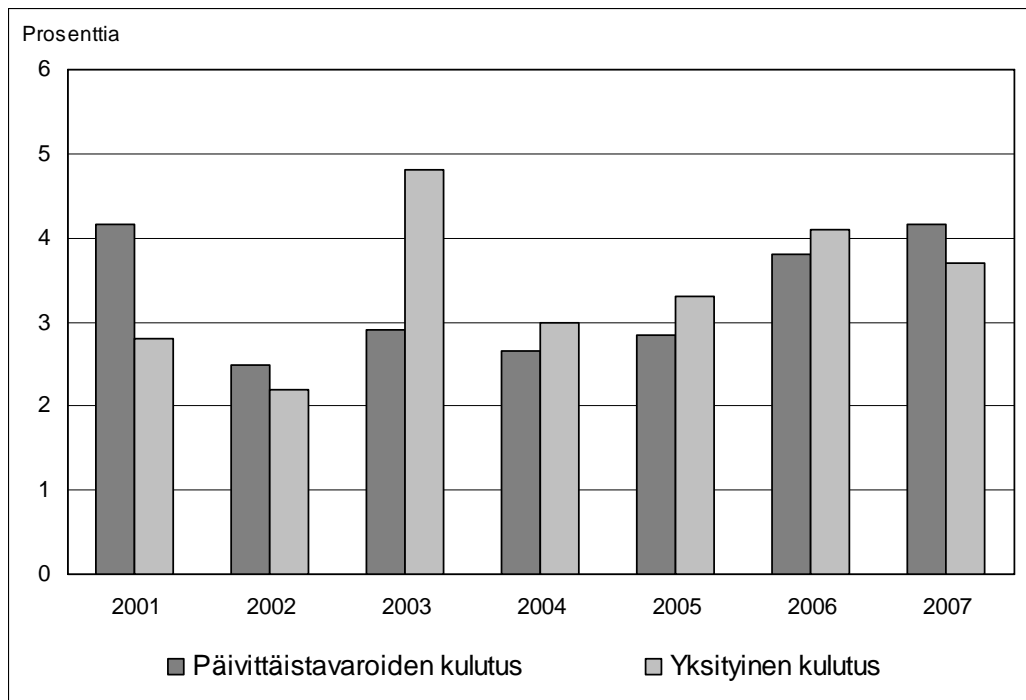
Tutkimuksessa arvioidaan kaikkien kauppojen vapaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia päivittäistavaraostoihin eri liiketyypeistä. Onko niin, että kaikkien kauppojen vapaa sunnuntaiaukiolo vähentää ostoja lähikaupoista, jotka saavat olla auki vapaasti? Aineistona on päivittäistavara-kauppaostojen jakauma liiketyypeittäin eri aukiolojaksoina.

Toimitusvirrat vaihtelevat viikonpäivittäin huomattavasti. Elintarviketeollisuudessa toimivat Atrian kiireisimmät tavarantoimituspäivät päivittäistavarakaupalle ovat tiistai, keskiviikko ja torstai. Näinä päivinä toimitetaan kunakin keskimäärin noin 21 prosenttia kaikista viikkotoimituksista. Perjantaina ja lauantaina toimitetaan kumpanakin noin 12,5 prosenttia. Maanantaina toimitetaan 11 prosenttia kaikista viikkotoimituksista. Tavarantoimittajan näkökulmasta tehokkuushyötyjä on saavutettavissa, jos toimitusvirtoja voitaisiin tasoittaa. Kuljetuskalustoa voitaisiin hyödyntää tehokkaammin ja tavarantoimitusarvetta voitaisiin vähentää. Jos maanantaitoimituksia voitaisiin lisätä, ei kauppajen hyllyillä maanantai-iltaisina olisi vajausta kuten monesti nykyisin. Toimitusvirtojen tasaisuus olisi erityisen hyödyllistä lyhyen myyntiajan tuoretuotteissa. Tutkimusaineistona on Atrian viikkotoimitusten osuus viikonpäivittäin eri kuukausina vuosina 2003 - 2007.

Tutkimuksen toisessa osassa verrataan Suomen kaupan rakennetta Ruotsin ja Viron kaupan rakenteeseen. Suomesta poiketen, Ruotsissa ja Virossa kaupat saavat olla avoimena vapaasti. Tutkimuksessa arvioidaan Suomen, Ruotsin ja Viron toimipaikkarakenteen avulla, kuinka aukioloaikojen säännöstely on vaikuttanut kaupan rakenteeseen: kaupan toimipaikkojen lukumäärään ja kokoon. Lähtöhypoteesin mukaan sunnuntai- ja aukioloaikojen vapauttamisella ei ole oleellista vaikutusta kaupan rakenteeseen. Tämän lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan kaupan sunnuntai- ja aukioloaikojen vapauttamisen vaikutuksia kaupan alan yritysten, elintarviketeollisuuden ja kaupan työntekijöiden näkökulmasta. Lähtöhypoteesin mukaan sunnuntai- ja aukioloaikojen vapauttaminen vähentää osa-aikatyön tarvetta ja tehostaa kaupan jakelua. Tutkimuksessa erikoistavarakauppaa ja päivittäistavarakauppaa tarkastellaan erikseen omana ryhmänä.

Sunnuntai- ja aukioloaikojen vaikutus päivittäistavaroiden ostojen määrään

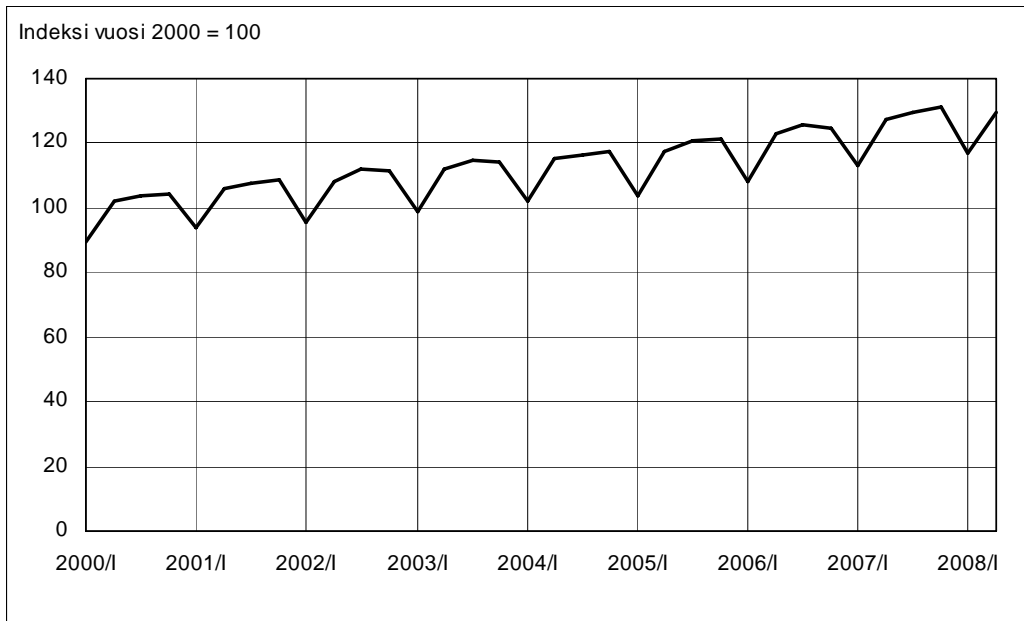
Koska tutkimuksen päähuomio kohdistuu asiakasvirtojen ja toimitusvirtojen jakautumiseen yhtäältä viikonpäivittäin ja toisaalta liiketyypeittäin, on syytä tarkastella aluksi päivittäistavarakaupan myynnin yleistä kehitystä. Päivittäistavarakaupan myynnin määrä on kasvanut 2000-luvulla reilut kolme prosenttia vuodessa (kuva 1). Päivittäistavarakaupan myynti näyttää seuraavan hyvin pitkälti yksityisen kulutuksen kehitystä. Kaupan vapaalla sunnuntai- ja aukiololla ei siten näyttäisi niinkään olevan suurta merkitystä päivittäistavarakaupan kasvuun, vaan pikemminkin sen jakautumiseen.

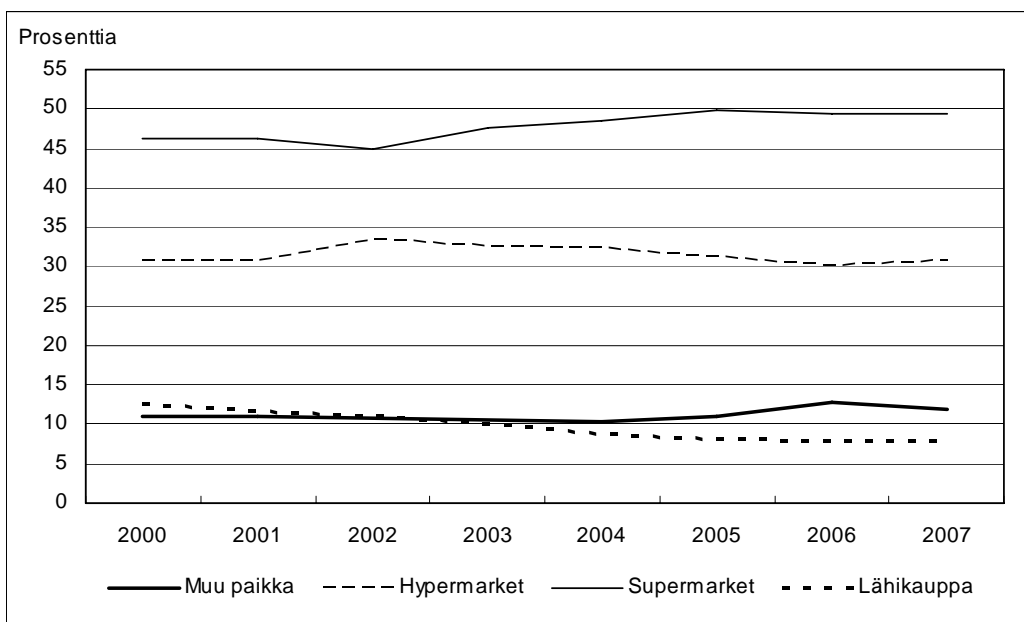
Kuvio 1. Päivittäistavaroiden ja yksityisen kulutuksen kehitys vuosina 2001-2007.
Lähde: Tilastokeskus

Päivittäistavarakaupan myynnin määrä näyttää noudattavan varsin systemaattista vuoden sisäistä kiertoa. Vuoden toisella, kolmannella ja neljännellä neljänneksellä päivittäistavaroiden myynnin määrä kehittyi tasaisesti trendin mukaisesti (kuvio 2). Vuoden ensimmäisellä neljänneksellä myynnin määrä on systemaattisesti noin 10 prosenttia pienempi kuin muilla neljänneksillä.

Vastoin usein esitettyä yleistä mielikuvaa hypermarketin, eli automarketit ja tavaratalot, eivät näyttäisi hyötynneen 2000-luvun aikana kauppojen sunnuntaiaukiolosta (kuvio 3). Supermarketit ja marketit ovat kasvattaneet markkinaosuutta muutamilla prosenttiyksiköillä. Lähikaupat ja laatikkomyymälät ovat menettäneet markkinaosuttaan ainakin jonkin verran muille kauppapaikoille kuten huoltamoille. Kaupan ja kilpailun työryhmän raportin johtopäätös näyttäisi saavan tukea siitä, että aukiololaki sisältää kilpailua vääristäviä piirteitä.

Kuvio 2. Päivittäistavaraostojen määrän kehitys neljännesvuosittain vuosina 2000-2008. Lähde: Tilastokeskus.

Kuvio 3. Kotitalouksien päivittäistavaraostojen jakautuminen liiketyypeittäin vuosina 2000-2007.

2 VAIKUTUKSET KOTITALOUKSIEN PÄIVITTÄISTAVAROIDEN VIIKKO-OSTOJEN JAKAUTUMISEEN ERI VIIKONPÄIVIIN

Tutkimuksessa arvioidaan kaikkien kauppojen vapaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia päivittäistavaroiden viikko-ostoihin vuosina 2000-2007. Aineistona on päivittäistavara-kauppaostojen viikonpäiväjakauma aukiolojaksoittain. Aineistossa jokaiselta aukiolojaksolta on tieto kotitalouksien päivittäistavaroiden viikonpäiväosto-osuuden keskiarvo. Viikonpäiväosto-osuudet summautuvat sataan prosenttiin, kun lasketaan yhteen kunkin viikonpäivän osto-osuus.

Aineistosta on arvioitavissa sunnuntaiaukiolon vaikutus viikonpäiväostoihin. Kalenterivuoden ensimmäinen vapaa aukiolojakso ajoittuu kesään toukokuusta elokuuhun ja toinen joulunalusaikaan marraskuusta joulukuuhun. Koska päivittäistavara-kauppa on hyvin erilaista joulukaupan ja kesäkaupan osalta, niitä tarkastellaan erillään. Varsinkin joulukaupan osalta päivittäistavara-kauppa on kytköksissä erikoistavara-kauppaan. Joululahjaostokset vaikuttavat asiakasvirtoihin myös päivittäistavara-kaupassa. Kesäaikana ei ole merkittäviä erikoistavara-kaupan sesonkeja, jotka heijastuisivat päivittäistavara-kauppaan.

Ajanjaksot, jolloin yli 400 neliön päivittäistavara-kauppojen pitää olla kiinni, ajoittuvat tammi-huhtikuuhun ja syys-lokakuuhun. Koska näissä ajankohdissa ei asiakaskäyttämisyksissä liene kovin merkittäviä eroavaisuuksia, niitä käsitellään yhtenä kokonaisuutena.

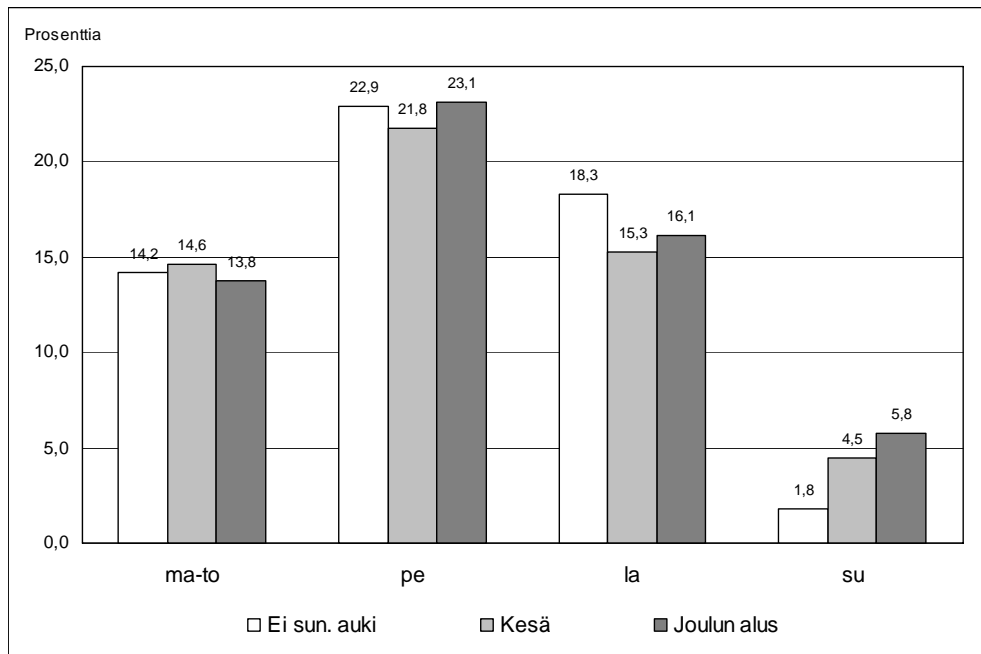
Kuviossa 4 on esitetty eri myyntipäivien markkinaosuus kotitalouksien päivittäistavaroiden viikko-ostoista. Perjantai on suosituin ostopäivä. Sen osuus viikko-ostoista on noin 22 prosenttia. Lauantain osuus viikko-ostoista on noin 17 prosenttia. Maanantaista torstaihin kunakin päivänä ostetaan noin 14 prosenttia viikko-ostoista. Niinä aikoina, kun yli 400 neliön kauppojen pitää olla kiinni, sunnuntaiostojen osuus on 1,8 prosenttia.

Kesän sunnuntaiaukioloaikana sunnuntaiostojen osuus nousee 4,5 prosenttiin. Joulunalusaikana sunnuntaiostojen osuus on 5,8 prosenttia. Ruuhkaisen perjantapäivän markkinaosuus on 22,9 prosenttia isojen kauppojen ollessa sunnuntaina kiinni. Ainakin osittain sunnuntain kesäaukiolon vaikutuksesta perjantaiostojen osuus vähenee 1,1 prosenttiyksikköä ja lauantaiostojen osuus vähenee 3,0 prosenttiyksikköä verrattuna jaksoon, jolloin isot kaupat ovat kiinni. Maanantaista torstaihin kunakin päivänä markkinaosuus kasvaa 0,4 prosenttiyksikköä kesän aukioloaikana. Kesän sunnuntaiaukiolo näyttäisi selkeästi vähentävän ostoja ruuhkapäivinä ja lisäävän niitä aikoina, jolloin kauppoissa on rauhallisempaa. Aikaisempaa tasaisempi asiakasvirta tuo tehokkuushyötyjä kau-

pan logistiikan ja työntekijöiden työvuorojen jaksotusten osalta. Asiakkaat hyötyvät ruuhkien vähentymisen ja sitä kautta syntyvän ajansäästön kannalta.

Joulunalusaikana vapaa sunnuntaiaukiolo näyttää tasaavan ruuhkia vain lauantain osalta. Perustellusti voidaan kuitenkin olettaa joulukaupan olevan niin poikkeavaa aikaa kotitalouksien ostokäyttäytymisen osalta, ettei sen avulla voidaan päätellä vapaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia nykyiseen ajanjaksoon, jolloin isot kaupat ovat kiinni. Todennäköisesti perjantai- ja lauantaiostojen osuus joulunalusaikana olisi nykyisiä osuuksia paljon suurempi ja kauppojen ruuhkaisuus vielä häiritsevämpi elleivät kaupat saisi olla sunnuntaisin auki.

Vapaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia eri myyntipäivien myyntiin voidaan arvioida kesän aukiolojakson avulla. Havainnollisuuden parantamiseksi edellä esitettyjä ostojen prosenttiyksikkömuutoksia tarkastellaan prosenttimuutoksina. Jos kaupat saisivat olla vapaasti auki, perjantaiostojen määrä vähenisi lähes viisi prosenttia ja lauantaiostojen määrä yli 15 prosenttia tammi- huhtikuussa ja syys-lokakuussa. Jos, kuten voidaan perustellusti olettaa, sunnuntaiaukiololla ei ole oleellista vaikutusta kertaostosten määrään, asiakasmäärät alenisivat perjantaina vajaat viisi prosenttia ja lauantaina reilut viisitoista prosenttia. Tällä voitaisiin saavuttaa huomattavia aikasäästöjä kaupassa asioinnissa.

Kuvio 4. Yli 400 neliön kauppojen sunnuntaiaukiolon yhteys päivittäistavaroiden ostoihin eri viikonpäivinä vuosina 2000-2007. Lähde: Nielsenin kuluttajapaneeli

3 VAIKUTUKSET KOTITALOUKSIEN PÄIVITTÄISTAVAROIDEN VIIKKO-OSTOJEN JAKAUTUMISEEN ERI LIIKETYYPPEIHIN

Vastaavalla tavalla kuin edellä voidaan arvioida kaikkien kauppojen vapaan sunnuntai- aukiolon vaikutuksia päivittäistavaroiden ostoihin eri liiketyypeistä vuosina 2000 - 2007. Kuviossa 5 on esitetty aukiolojaksojen vaikutus päivittäistavaraostojen osuuteen eri liiketyypeistä. Päivittäistavarakaupan liiketyypit on jaoteltu neljään eri luokkaan: lähikaupoihin ja laatikkomyymälöihin (lähikaupat), marketteihin ja supermarketteihin (supermarketit), automarketteihin ja tavarataloihin (hypermarketit) sekä muihin liikepaikkoihin. Luokittelu ei perustu sunnuntai- aukiolosäännösten kannalta tärkeään 400 neliön rajaan. Lähikaupoista ja laatikkomyymälöistä suuri osa lienee kuitenkin pienempiä kuin 400 neliötä.

Aineistosta on arvioitavissa sunnuntai- aukiolon vaikutus eri liiketyyppeisiin. Kalenterivuoden ensimmäinen vapaa aukiolojakso ajoittuu kesään toukokuusta elokuuhun ja toinen joulun- alusaikaan marraskuusta joulukuuhun. Koska päivittäistavarakauppa on hyvin erilaista joulukaupan ja kesäkaupan osalta, niitä tarkastellaan erillään. Varsinkin joulukaupan osalta päivittäistavarakauppa on kytköksissä erikoistavarakauppaan. Joululahjaostokset vaikuttavat asiakasvirtoihin myös päivittäistavarakaupassa. Lähikaupoissa ei ole tarjolla erikoistavaroita kuten hypermarketeissa. Kesäaikana ei ole merkittäviä erikoistavarakaupan sesonkeja, jotka heijastuisivat päivittäistavarakauppaan.

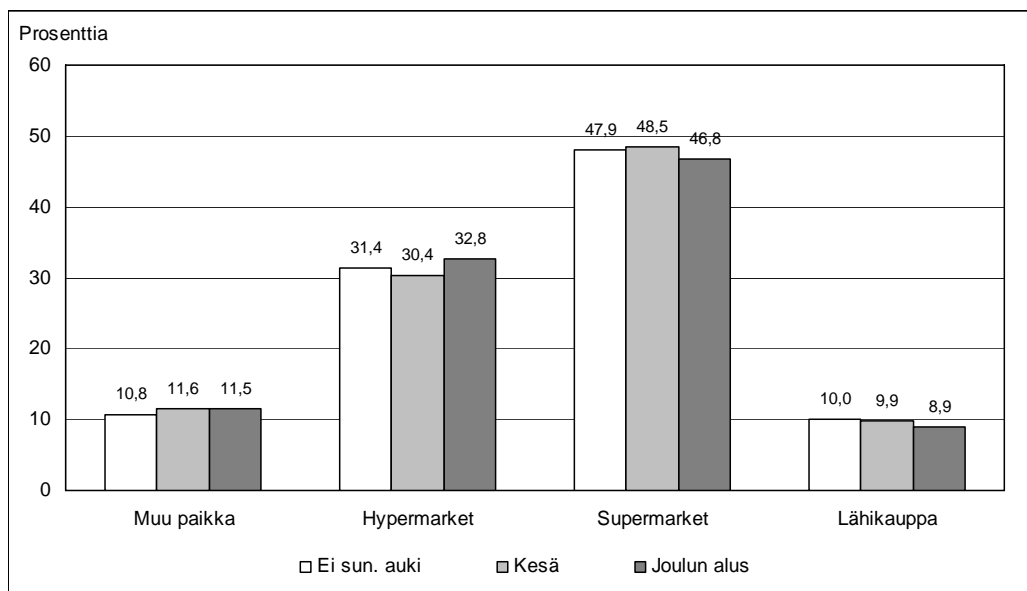
Kuviossa 5 on esitetty eri myyntipäivien markkinaosuus kotitalouksien päivittäistavaroiden viikko-ostoista. Supermarket on suosituin ostospaikka. Sen osuus viikko-ostoista on reilut 47 prosenttia. Hypermarkettien osuus viikko-ostoista on noin 31 prosenttia. Lähikauppojen osuus on vajaat kymmenen prosenttia ja muiden paikkojen reilut yksitoista prosenttia.

Joulukaupan erityisluonteen vuoksi vapaan sunnuntai- aukiolon vaikutuksia eri liiketyyp- pien osto- osuuksiin voidaan arvioida kesän aukiolojakson avulla. Toisin kuin kaupan ja kilpailun työryhmäraportin johtopäätöksissä todetaan, vapaa sunnuntai- aukiolo ei näyttäisi vähentävän lähikauppojen ostoja. Sen sijaan vapaa sunnuntai- aukiolo näyttäisi vähentävän hypermarkettien osto- osuutta prosenttiyksiköllä ja lisäävän supermarkettien ja muiden liikepaikkojen osuutta vajaalla prosenttiyksiköllä.

Jos kaupat saisivat olla vapaasti auki, hypermarketostojen määrä vähenisi kolmella prosentilla ja lähimyymälöiden prosentilla. Muut liikepaikat lisääisivät myyntiään reilulla kuudella prosentilla ja supermarketit reilulla prosentilla. Jos, kuten voidaan perustellusti

olettaa, sunnuntaiaukiololla ei ole oleellista vaikutusta kertaostosten määrään, asiakasmäärät alenisivat hypermarketeissa ja lisääntyisivät ryhmässä muut liikepaikat.

Oheinen tilastoanalyysi osoittaa selkeästi, että nykyiset sunnuntaiaukiolosäännökset ovat varsin tehoton tapa yrittää vaikuttaa lähikauppojen suosioon ostospaikkana. Lähikauppaa koskevia kaavamääräyksiä uudistamalla, parkkipaikkoja lisäämällä, lähikauppojen perusparannustukia ja investointitukia kehittämällä, lähikauppojen sähköverotusta alentamalla ja kalliita sunnuntaiyökustannuksia alentamalla esimerkiksi työnantajamaksujen porrastusten avulla voitaisiin parantaa lähikauppojen toimintaedellytyksiä ja lisätä näin niiden suosiota asiakkaiden näkökulmasta. Lisäksi erityisesti uudentyypisten liikennemyymälöiden harjoittamaa päivittäistavarakauppaa on tarkasteltava aukiolosäännösten selkeyttämisen yhteydessä. Vapaa sunnuntaiaukiolo yhdistettynä edellä mainittuihin lähikaupan toimintaedellytyksiä parantaviin toimiin toisi ympäristöhyötyjä, koska hypermarkettien suosio vähenisi.

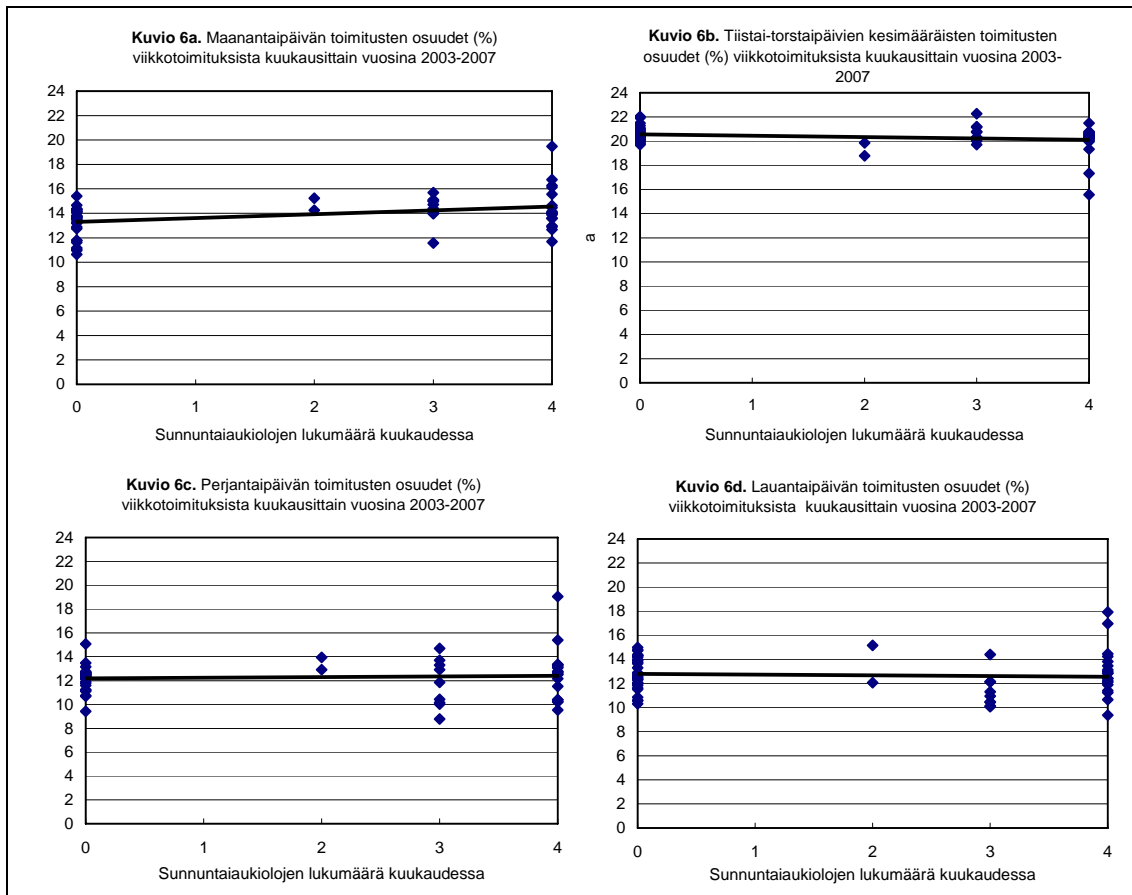
Kuviot 5. Yli 400 neliön kauppojen sunnuntaiaukiolon yhteys päivittäistavaroiden ostoihin eri liiketyypeistä vuosina 2000-2007. Lähde: Nielsenin kuluttajapaneeli

4 VAIKUTUKSET ELINTARVIKKEIDEN VIIKKOTOIMITUSTEN JAKAUTUMISEEN ERI VIIKONPÄIVIIN

Tavaravirtojen osalta tutkimusaineistona on Atrian viikonpäivien mukaan erotellut toimitusosuudet vuosilta 2003–2007. Atria on yksi Suomen suurimmista elintarvikeyrityksistä, joten toimitusosuuksia tarkastelemalla saadaan kuva sunnuntaiaukiolon vaikutuksesta elintarviketeollisuuteen.

Suurin osa tavarantoimituksista tehdään tiistai-torstapäivinä (kuviot 6a-6e). Toiseksi eniten tavaraa toimitetaan kauppoihin maanantaisin, jolloin kaupan hyllyt ovatkin usein vajaita, sillä toimituksia ei tehdä lainkaan sunnuntaisin. Poikkeuksena sunnuntapäivien tavarantoimituksiin ovat vain arkipäiville osuvat juhlapyhät. Viime vuosina perjantapäivien ja lauantapäivien osuudet tavarantoimituksista ovat nousseet tasoihin maanantapäivien kanssa. Sunnuntaiaukiolon vaikutus näkyy erityisesti maanantain tavarantoimitusosuuksissa, sillä kuukausina, jolloin kaupat saavat olla auki sunnuntaisin, maanantain toimitusosuudet nousevat.

Maanantaitoimitusten osuus nousee 13,5 prosentista reiluun 14,5 prosenttiin silloin, kun yli 400 neliön kaupat saavat olla auki. Vapaa sunnuntaiaukiolo lisää myös perjantaitoimitusten määrää noin puoli prosenttiyksikköä. Tiistai-, keskiviikko- ja torstaitoimitusten määrä laskee vastaavasti noin puoli prosenttia päivää kohti. Liha-alan lauantaitoimituksiin sunnuntaiaukiololla ei näyttäisi olevan vaikutusta.

Kuviot 6a-6d. Yli 400 neliömetrin kauppojen sunnuntaiaukiolon yhteys lihateollisuuden toimituksiin vähittäiskaupalle eri viikonpäivinä. Lähde: Atria.

Yli 400 neliön kauppojen sunnuntaiaukiolo lisää liha-alan toimituksia maanantaina ja perjantaina ja vähentää niitä tiistaina-torstaina. Vapaa sunnuntaiaukiolo tasaa siis toimituksia huomattavasti. Mitä tasaisemmat toimitusvirrat ovat, sitä vähemmällä kuljetuskalustolla ja sitä säännöllisemmällä toimittajan että vastaanottajan henkilöstön työajoilla ruokakaupat voidaan huoltaa.

Vaikka yllä tarkastellut viikkotoimitusosuuksien prosenttiyksikkömuutokset tuntuvat pieniltä, muutosten suuruusluokkaa on syytä tarkastella vaihtoehtoisella tavalla, eli tarkastelemalla prosenttimuutoksia. Maanantaitoimitusten osuus lisääntyy 7,4 prosenttia ja perjantaitoimitusten osuus 4,2 prosenttia. Tiistai-torstaitoimitusten määrä osuus pienee 2,4 prosenttia. Jos oletetaan, että toimitukset tehdään aina täysillä rekkakuormilla, rekkamäärät liikenteessä muuttuvat edellä esitettyjen prosenttimuutosten mukaisesti.

5 KAUPPOJEN AUKIOLO SUOMESSA, RUOTSISSA JA VIROSSA

Kauppojen aukioloa Suomessa on kautta aikojen säännöstelty lailla. Kauppojen aukiolojen vapauttamista on kuitenkin vähitellen alettu purkaa 1960-luvulta lähtien. Viimeisin kauppojen aukioloaikojen säännöstelyä koskeva laki astui voimaan vuonna 2001, jonka mukaan kaupat saavat pääsääntöisesti olla auki arkisin klo 7-21 ja lauantaisin klo 7-18. Suurin muutos aikaisempiin säännöksiin on, että pienet, alle 400 neliömetrin, kaupan toimipaikat saavat olla auki myös sunnuntaisin klo 12-21. Tämän lisäksi kaikki vähittäiskaupat saavat olla avoinna sunnuntaipäivinä kesäkuukausien ajan (touko-, kesä-, heinä- ja elokuu) sekä noin kahden kuukauden ajan ennen joulua (marras- ja joulukuu) laissa mainittuja juhlapyyhiä lukuun ottamatta. Sen sijaan kioskit, huoltoasemat, auto-kaupat ja haja-asutusalueiden kaupat saavat olla avoinna vapaasti.

Vuoden 2001 kaupan aukiololain tarkoituksena on parantaa lähikauppojen kannattavuutta ja kilpailuasemaa suhteessa suuriin myymälöihin, kioskeihin ja huoltoasemiin. Tavoitteeseen on päästy osittain, sillä sekä isojen valintamyymälöiden (200-400 m²) että tavaratalojen ja isojen supermarkettien (yli 400 m²) määrä on kasvanut 2000-luvulla (KTM 17/2005). Samaan aikaan kuitenkin myös alle 100 neliömetrin liikennemyymälät ovat parantaneet asemiaan.

Kotitalouksien päivittäistavaraostosten osuuksilla tarkasteltuna lähikauppojen asema ei ole vuosien 2000–2007 aikana parantunut Suomessa, sillä osuudet ovat laskeneet 13 prosentista 8 prosenttiin (The Nielsen Company 2007). Toisaalta myös hypermarkettien myyntiosuudet ovat laskeneet muutamalla prosenttiyksiköllä tarkasteluajanjaksolla. Tästä huolimatta hypermarketit kattavat edelleen noin 30 prosenttia kotitalouksien ostoista. 2000-luvulla ainoastaan supermarketit ovat pystyneet nostamaan myyntiosuutensa, noin viiden prosenttiyksikön verran.

Ruotsissa vähittäiskaupat saavat olla vapaasti avoinna viikonpäivästä riippumatta. Aluksi laki kauppojen vapaasta aukiolosta otettiin käyttöön koeajalle vuosiksi 1972–1983, jonka jälkeen, vuonna 1984, se vakinaistettiin. Aluksi sunnuntaiaukioloa hyödynsivät lähinnä lähikaupat ja liikennemyymälät, mutta nykyään erityisesti kaupunkialueilla kaikki kaupat ovat auki sunnuntaisin (KTM 17/2005). Pisimmät aukioloajat tällä hetkellä ovat hypermarketeissa ja liikennemyymälöissä.

Virossa kauppojen aukioloaikoja koskevaa lainsäädäntöä ei ole, vaan aukiolosäännöksiä määrittäminen kuuluu kunnan päätöksenteon piiriin. Avoinnaoloajat ovat siis lähestulkoon vapaat, sillä käytännössä kaupat itse voivat päättää aukioloajoistaan. Suurimmissa kaupungeissa ja taajamissa kaupat ovat tavallisesti auki arkisin klo 9-19 ja

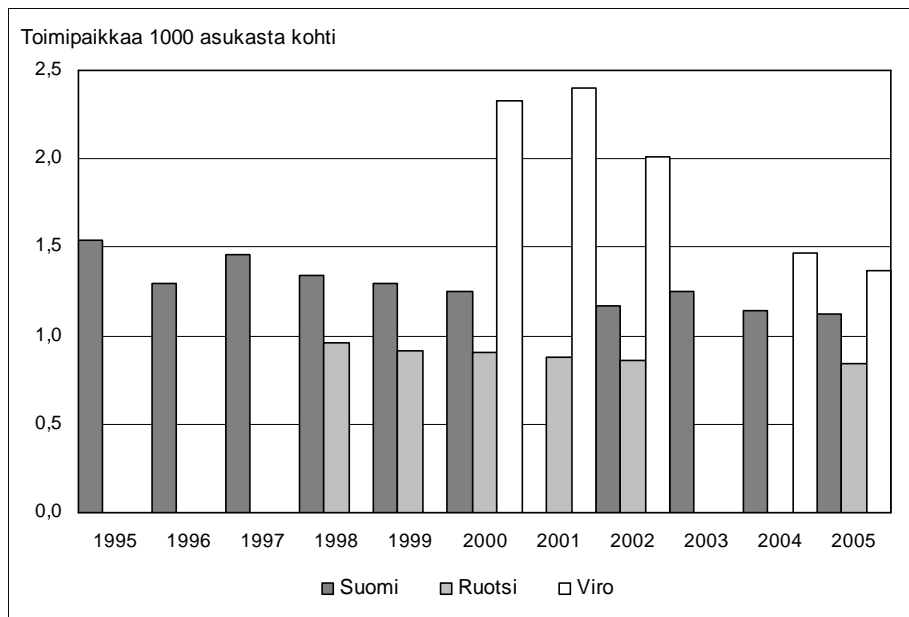
viikonloppuisin klo 10-15, mutta maaseudulla myymälät ovat pääsääntöisesti kiinni sunnuntaisin. Pisimmät aukioloajat ovat kaupunkien tavarataloissa ja muissa suuremmissa liikkeissä, jotka usein ovat auki iltakymmeneen saakka myös sunnuntaisin ja juhlapäivinä. Tämän lisäksi osa elintarvikekaupoista on auki ympärivuorokautisesti. (Suomen suurlähetystö, Tallinna.)

Päivittäis- ja erikoistavarakauppojen toimipaikkarakennetta Suomessa, Ruotsissa ja Virossa käydään läpi tilastoanalyysin avulla. Analyysissä tarkastellaan toimipaikkojen lukumäärää, kokoa, henkilökuntaa, liikevaihtoa ja tuottavuutta. Lähtökohtaisesti oletetaan, että sunnuntaiaukioloaikojen vapauttamisella ei ole oleellista vaikutusta kaupan rakenteeseen.

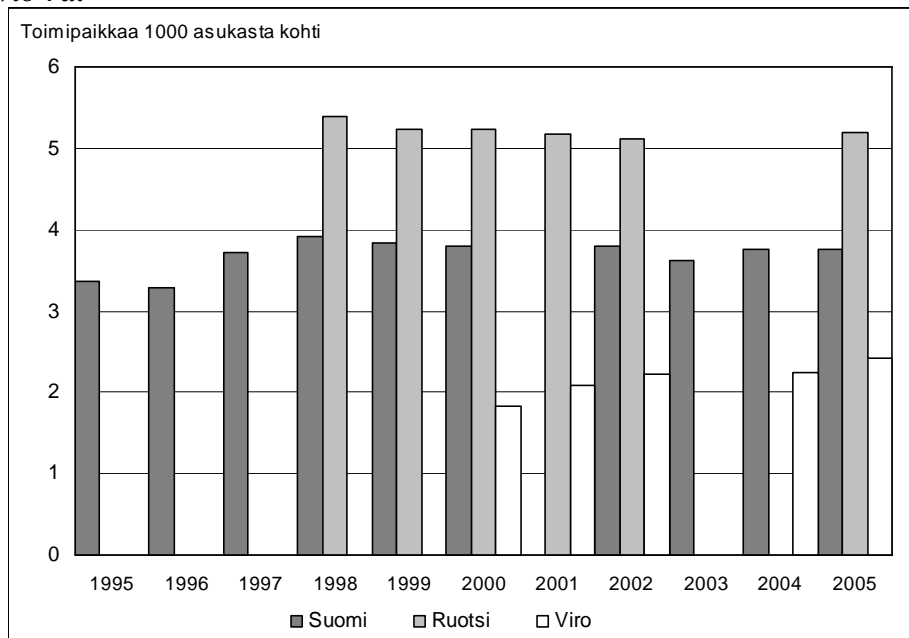
Tutkimusaineisto on peräisin Eurostatin tilastoista vuosilta 1995–2005, jossa kaupan toimialaluokitus noudattaa Euroopan unionin yhteistä (NACE 2002) luokitusta. Suomessa tätä luokitusta vastaa Tilastokeskuksen toimialaluokitus (TOL 2002), joka on esitelty vähittäiskaupan osalta tarkemmin liitetaulukossa 2.

Toimipaikkojen lukumäärä ja koko

Asukaslukuun suhteutettuna Suomessa on noin viisi vähittäiskaupan toimipaikkaa tuhatta asukasta kohti, ja tämä luku on pysynyt suhteellisen tasaisena yli ajan (liitekuvio 1). Ruotsissa toimipaikkoja on tuhatta asukasta kohti noin yksi enemmän ja Virossa yksi vähemmän kuin Suomessa. Erikoistavarakauppaa erikseen tarkasteltaessa tilanne on vastaavanlainen, mutta Virossa on toimipaikkoja selvästi Suomea ja Ruotsia vähemmän (kuvio 7). Päivittäistavarakauppojen lukumäärän osalta Suomi ja Ruotsi eivät juuri eroa toisistaan, mutta Virossa toimipaikkoja on jopa enemmän kuin Suomessa. Toimipaikkojen lukumäärän kehitystä tarkasteltaessa Ruotsin ja Suomen kehitys on ollut suhteellisen tasaista, mutta Virossa toimipaikkojen lukumäärä on vähentynyt 2000-luvulla.

Kuvio 7a.

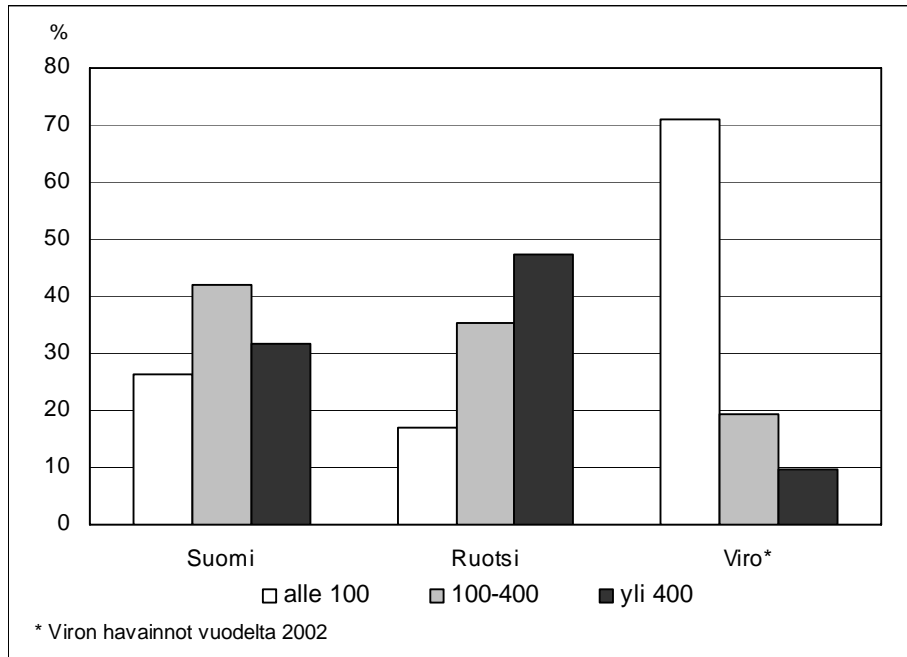
Kuvio 7b.

Kuvio 7. Päivittäistavarakaupan (a) ja erikoistavarakaupan (b) toimipaikat Suomessa, Ruotsissa ja Virossa vuosina 1995–2005, toimipaikkaa 1000 asukasta kohti. Lähde: Eurostat

Suomessa päivittäistavarakaupan toimipaikat jakautuvat pinta-alan mukaan melko tasaisesti, mutta eniten on keskisuuria (100-400 m²) myymälöitä: hieman yli 40 prosenttia (kuvio 8). Ruotsiin verrattuna Suomessa on pieniä toimipaikkoja kohtuullisen paljon, sillä neljännes myymälöistä on alle sadan neliömetrin kokoisia; Ruotsissa vastaava osuus on vain 15 prosenttia. Ruotsissa päivittäistavarakaupoista lähes puolet onkin suuria ja noin reilu kolmannes keskisuuria kauppia. Virossa puolestaan yli 400 neliömet-

rin myymälöitä on vain joka kymmenes, ja alle sadan neliömetrin myymälöiden osuus on yli 70 prosenttia.

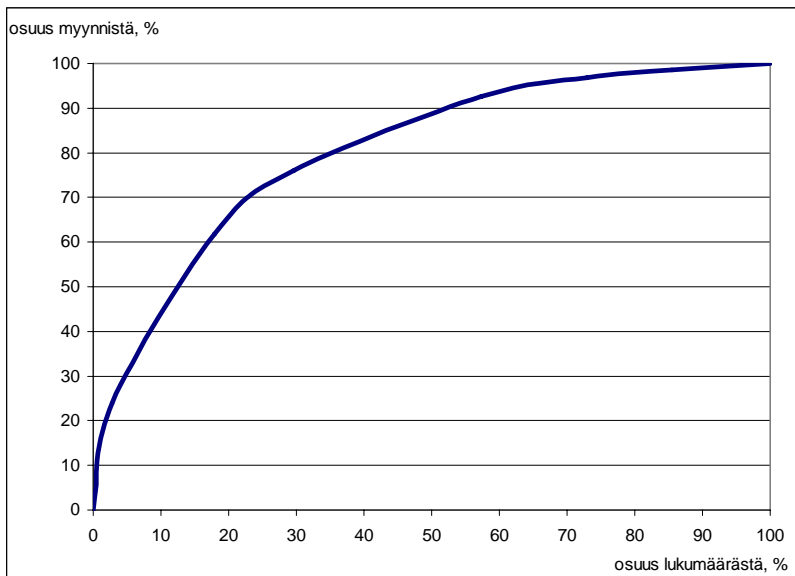
Toimipaikkojen lukumäärän ja koon perusteella ei aukioloajan vapaudella voida sanoa olevan selvää vaikutusta toimipaikkarakenteeseen. Vaikka Virossa päivittäistavarakaupan toimipaikkojen lukumäärä on laskenut 2000-luvulla, se ei näyttäisi tapahtuneen pienten myymälöiden kustannuksella. Sen sijaan Ruotsissa suurin osa myymälöistä on kooltaan yli 400 neliometriä.

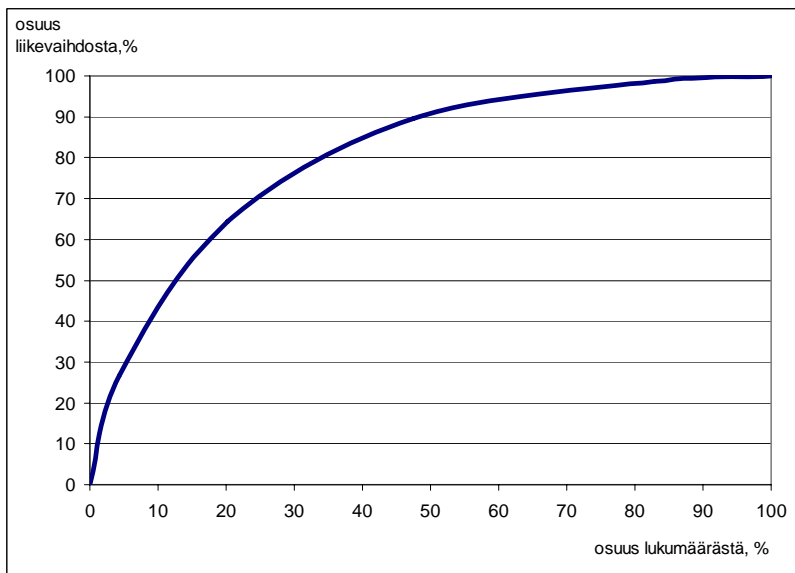
Kuvio 8. Päivittäistavarakaupan toimipaikkojen osuudet pinta-alan mukaan Suomessa, Ruotsissa ja Virossa vuonna 2007. Lähde: Eurostat & The Nielsen Company

Tehokkuus ja tuottavuus

Päivittäiskaupan keskeinen kilpailukeino on tehokkuus, mitä voidaan tarkastella tehokkuuskäyrän avulla. Tehokkuuskäyrä kertoo, mikä suurten myymälöiden merkitys on päivittäistavaroiden myynnissä (kuvio 9). Suomessa ja Ruotsissa käyrä on jyrkästi nouseva, mikä tarkoittaa, että pieni osa myymälöistä kattaa suuren osan kokonaismyynnistä. Esimerkiksi noin 10 prosenttia päivittäistavarakaupoista vastaa 40 prosenttia myynnistä, ja jo 30 prosenttia kaupoista yli 70 prosenttia myynnistä.

Kuvio 9a.

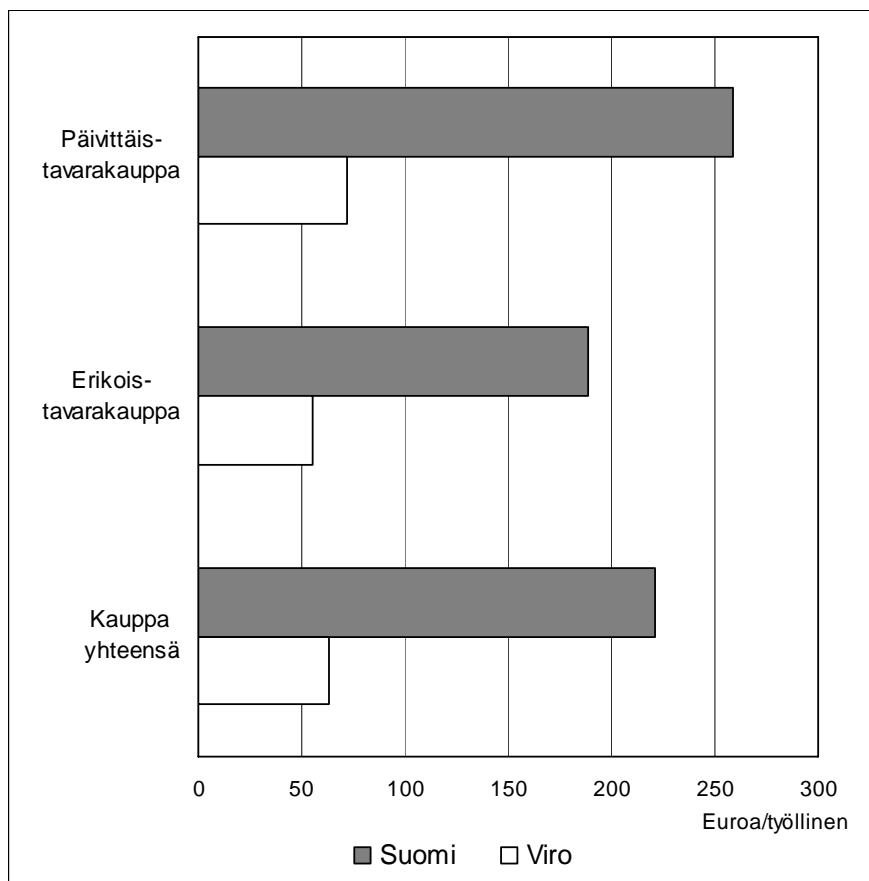

Kuvio 9b.

*Huom. Suomen myymälöiden myynti ja määrä v.2005, Ruotsin myymälöiden määrä v.2007 ja liikevaihto v.2006.

Kuvio 9. Päivittäistavaramyymälöiden tehokkuuskäyrä Suomessa(a) ja Ruotsissa(b)*.
Lähde: The Nielsen Company

Suomessa tuottavuus, eli liikevaihto työntekijää kohti, on hieman suurempaa päivittäis- kuin erikoistavara-kaupassa (kuvio 10). Päivittäistavara-kaupassa liikevaihtoa saadaan noin 260 euroa työllistä kohti, kun erikoistavara-kaupassa vastaava osuus on noin 190 euroa. Tuottavuus on Suomessa kuitenkin huomattavasti suurempaa kuin Virossa, sillä Virossa tuottavuus on vain noin 50–70 euroa sektorista riippuen.

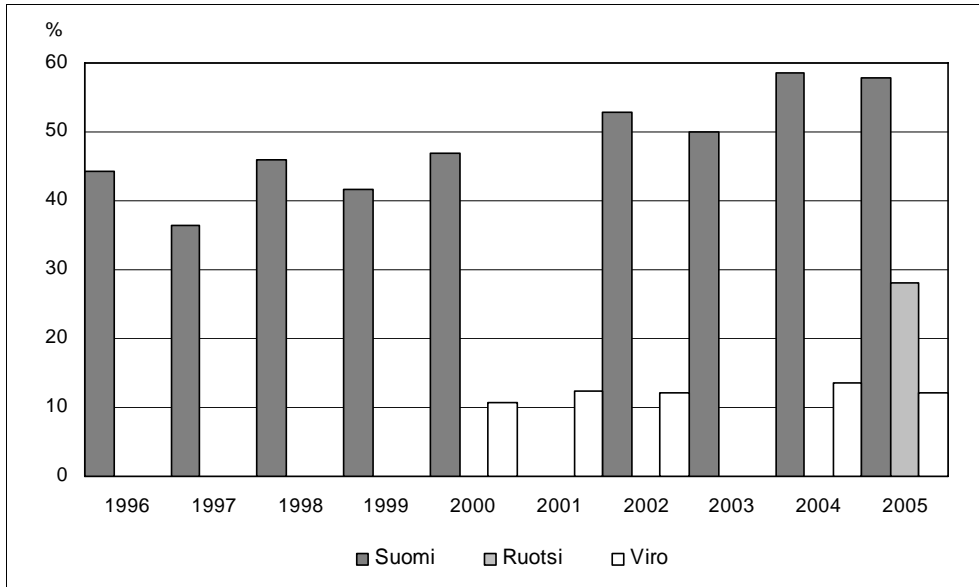
Kuvio 10. Tuottavuus (liikevaihto per henkilökunta) kaupan alalla Suomessa ja Virossa vuonna 2004, euroa työllistä kohti. Lähde: Eurostat

Henkilökunta

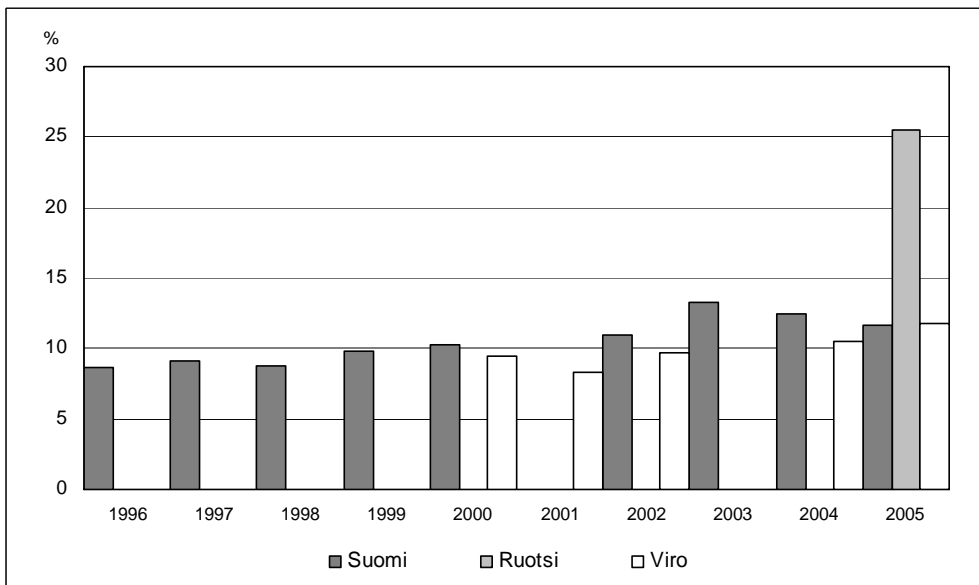
Päivittäistavarakaupassa on Suomessa ja Ruotsissa on paljon yrittäjiä (liitekuvio 2). Virossa sen sijaan yritykset ovat suurelta osin pieniä alle kymmenen hengen yrityksiä, mutta joukkoon mahtuu myös melkoisesti henkilöstöltään suurempia toimipaikkoja. Yli 250 työntekijän yrityksiä on Virossa huomattavasti enemmän kuin Suomessa ja Ruotsissa.

Työllisten määrä kaupan alalla ja vähittäiskaupassa on noussut Suomessa tasaisesti 2000-luvulla, ja samoin on käynyt osa-aikaisten työllisten osuuden kanssa (liitekuvio 3). Osa-aikaisten työllisten osuus henkilökunnasta on noussut päivittäistavarakaupassa noin kymmenellä prosenttiyksiköllä ja erikoistavarakaupassa noin viidellä prosenttiyksiköllä (kuvio 11). Suomessa osa-aikaisia on päivittäistavarakaupassa huomattavasti enemmän kuin Virossa ja Ruotsissa; Suomessa kaksi kolmasosaa työntekijöistä on osa-aikaisia, Ruotsissa vain kolmasosa ja Virossa kymmenesosa. Sen sijaan erikoistavarakaupan osalta Suomi on alhaisilla osuuksillaan melko lähellä Viroa, mutta Ruotsissa osa-aikaisia on jopa kaksi kertaa enemmän eli noin neljännes työntekijöistä.

Sunnuntain vapaalla aukioloajalla näyttäisi olevan vaikutusta kaupan osa-aikaisten työntekijöiden määrään erityisesti päivittäistavarakaupan osalta, sillä Ruotsissa ja Virossa osa-aikaisia on huomattavasti vähemmän kuin Suomessa. Tämän lisäksi osa-aikaisten osuudet ovat nousseet Suomessa 2000-luvulla, kun muissa maissa osuudet ovat olleet suhteellisen vakaita.

Kuvio 11a.

Kuvio 11b.

Kuvio 11. Osa-aikaisten työllisten osuus päivittäistavarakaupan (a) ja erikoistavarakaupan (b) henkilökunnasta Suomessa, Ruotsissa ja Virossa vuosina 1996–2005, prosenttia. Lähde: Eurostat

6 LOPUKSI

Kaupan aukioloaikojen säännöstelystä on käyty Suomessa laajaa yhteiskuntapoliittista keskustelua useiden vuosikymmenten ajan. Tällä hetkellä ainoastaan alle 400 neliömetrin kaupan toimipaikat saavat olla pääsääntöisesti auki sunnuntaisin. Yli 400 neliön kaupan toimipaikat saavat olla auki vain kesäsunnuntaisin ja noin kahden kuukauden ajan ennen joulua. Juhlapyhinä kaikki kaupat ovat kiinni lukuun ottamatta huoltamoita ja kioskeja, sillä niiden myyntiä säännöstellään eri tavoin kuin kauppaa.

Vapaan sunnuntaiaukiolon vaikutuksia eri myyntipäivien myyntiin voidaan arvioida kesän aukiolojakson avulla. Jos kaupat saisivat olla vapaasti auki, kotitalouksien päivittäistavaroiden ostojen määrä vähenisi perjantaina lähes viisi prosenttia ja lauantaina yli 15 prosenttia tammi-huhtikuussa ja syys-lokakuussa. Jos, kuten voidaan perustellusti olettaa, sunnuntaiaukiololla ei ole oleellista vaikutusta kertaostosten määrään, asiakasmäärät alenisivat ruuhkaisina perjantapäivinä ja lauantapäivinä huomattavasti. Tällä voitaisiin saavuttaa huomattavia aikasäästöjä kaupassa asioinnissa.

Jos kaupat saisivat olla vapaasti auki, hypermarketostojen määrä vähenisi kolmella prosentilla ja lähimyymälöiden vain prosentilla. Muut liikepaikat lisääisivät myyntiään reilulla kuudella prosentilla ja supermarkettien reilulla prosentilla. Tämä osoittaa, että nykyiset sunnuntaiaukiolosäännökset ovat varsin tehoton tapa yrittää vaikuttaa lähikauppojen suosioon ostospaikkana.

Ruotsissa ja Virossa kaupat saavat olla vapaasti avoinna. Tutkimuksessa selvitettiin, minkälaisia vaikutuksia säännöstelyn vapauttamisella on ollut kyseisissä maissa verrattuna Suomeen, jossa säännöstely on edelleen voimassa. Maiden toimipaikkarakennetta vertailemalla havaittiin, että aukioloajan vapauttamisella ei ole ollut selvää vaikutusta ainakaan toimipaikkojen lukumäärään ja kokoon. Sen sijaan osa-aikaisten määrään vapaalla aukioloajalla näyttäisi olevan vaikutusta erityisesti päivittäistavarakaupan osalta, sillä Ruotsissa ja Virossa osa-aikaisia on huomattavasti vähemmän kuin Suomessa. Tämän lisäksi osa-aikaisten osuudet ovat nousseet Suomessa 2000-luvulla, kun muissa maissa osuudet ovat olleet suhteellisen vakaita.

Aukiolosäännösten vapauttamisella voidaan katsoa olevan myönteisiä vaikutuksia ainakin kaupan työntekijöihin ja jakeluun. Osa-aikaisten määrä Suomessa tulisi todennäköisesti vähentymään, sillä kokoaikaisen henkilöstön tarve kasvaisi. Myös elintarvikkeiden jakelu tehostuisi ja jakaantuisi tasaisemmin eri viikonpäiville, jos tavarantoimituksia voitaisiin tehdä myös sunnuntaisin. Yleisenä huolen aiheena on ollut pienten kauppojen

määrän väheneminen aukiolon vapauttamisen myötä. Tulosten perusteella ainakaan Virossa näin ei ole käynyt, mutta Ruotsissa lähes puolet myymälöistä on yli 400 neliömetrin suuruisia.

LÄHTEET

KTM 17/2005. Kaupan työryhmän mietintö. Kauppa- ja teollisuusministeriö, Markkinaosasto.

Suomen suurlähetystö, Tallinna. Matkalla Virossa. Verkkosivuilla osoitteessa:
<http://www.finland.ee/doc/fi/viro/matkalla.html> (Viitattu 30.7.2008)

The Nielsen Company 2008. Päivittäistavarakauppa kasvoi ennätysvauhtia vuonna 2007. http://www.acnielsen.fi/news/documents/Lehdistotiedote3.maaliskuuta2008_000.pdf (Viitattu 21.7.2008)

The Nielsen Company 2007. Kotitalouksien pt-ostot eri liiketyypeistä aukiolojaksittain 2000–2007. Päivittäistavarakauppa ry:n verkkosivuilla osoitteessa:
http://www.pty.fi/fileadmin/pty_tiedostot/Tutkimukset/Nielsen_ostot_eri_liiketyypeista.pdf (Viitattu 22.7.2008)

Toimialaluokitus TOL2002. Käsikirjoja 4. Tilastokeskus, Helsinki.

Ympäristöministeriön raportteja 26/2007: Kaupan ja kilpailun työryhmän raportti.

LIITTEET

Tilasto-matemaattinen analyysi tavarantoimituksista kaappoihin

Lähtöhypoteesina on, että sunnuntaiaukioloaikojen vapauttaminen tehostaa kaupan toimituksia.

Estimointiyhtälö on muotoa

$$(1) \quad osuus(x)_t = \alpha + \beta DIF(x)_t + \gamma Dummy_t + \varepsilon_t, \quad \begin{array}{l} x = \text{maanantai}, \dots, \text{lauantai} \\ t = 1, \dots, 12 \quad (\text{kuukausi}) \end{array}$$

jossa muuttuja *osuus* kuvaa eri viikonpäivien toimitusosuutta, *DIFF* toimitusosuuksien 12 kuukauden liukuvaa keskiarvoa, *Dummy* sunnuntaiaukiolojen lukumäärää kuukaudessa ja *t* aikaa kuukausina. Koska osa juhlapyhistä osuu sunnuntaipäiville, dummy-muuttuja saa arvot nolasta ykköseen. Esimerkiksi, jos kuukaudessa on vain yksi sunnuntai, jolloin kaupat ovat auki, saa muuttuja arvon 0,25. Kahden sunnuntain tapauksessa muuttuja saa arvon 0,5 ja niin edelleen kunnes neljän sunnuntain aukiolo tuottaa arvon yksi.

Havainnot sunnuntaiaukiolon vaikutuksesta eri viikonpäivien toimitusosuuksiin ovat estimointitulosten pohjalta samankaltaisia (liitetaulukko 1). Regressiomallin dummy-muuttuja, joka kuvaa sunnuntaiaukiolojen lukumäärää kuukaudessa, saa positiivisen ja tilastollisesti merkitsevän kertoimen ainoastaan maanantaipäivien kohdalla. Tulosten perusteella sunnuntaiaukiolo lisää maanantaipäivien toimitusosuutta noin prosenttiyksiköllä. Muina viikonpäivinä sunnuntaiaukiolon vaikutus on negatiivinen, vaikkakaan ei tilastollisesti merkitsevä. Samankaltaisia tuloksia saadaan tarkastelemalla eri viikonpäivien keskimääräisten toimitusosuuksien ja sunnuntaipäivien avoinnaolon välistä riippuvuutta. Lisäksi kuitenkin havaitaan, että mitä useampana sunnuntaina kuukaudessa kaupat ovat auki, sitä pienemmät ovat tiistai-torstaiapäivien toimitusosuudet. Perjantaiapäivien osuudet ovat puolestaan aavistuksen suuremmat ja lauantaiapäivien alhaisemmat.

Liitetaulukko 1. Estimointituloksia sunnuntaiaukiolon vaikutuksesta eri viikonpäivien tavarantoimitusosuuksiin.

Selitettävä muuttuja: osuus(Ma)		Selitettävä muuttuja: osuus(Ti_To)	
DIFF(Ma)	0,47 (0,07)***	DIFF(Ti_To)	0,53 (0,06)***
Dummy	0,95 (0,29)***	Dummy	-0,12 (0,18)
vakio	13,47 (0,18)***	vakio	20,44 (0,12)***
N	60	N	60
R2	0,56	R2	0,59
F-testi	35,05***	F-testi	40,84***

Selitettävä muuttuja: osuus(Pe)		Selitettävä muuttuja: osuus(La)	
DIFF(Pe)	0,62 (0,08)***	DIFF(La)	0,54 (0,08)***
Dummy	-0,18 (0,33)	Dummy	-0,46 (0,36)
vakio	12,29 (0,21)***	vakio	12,86 (0,23)***
N	60	N	60
R2	0,53	R2	0,48
F-testi	31,15***	F-testi	25,66***

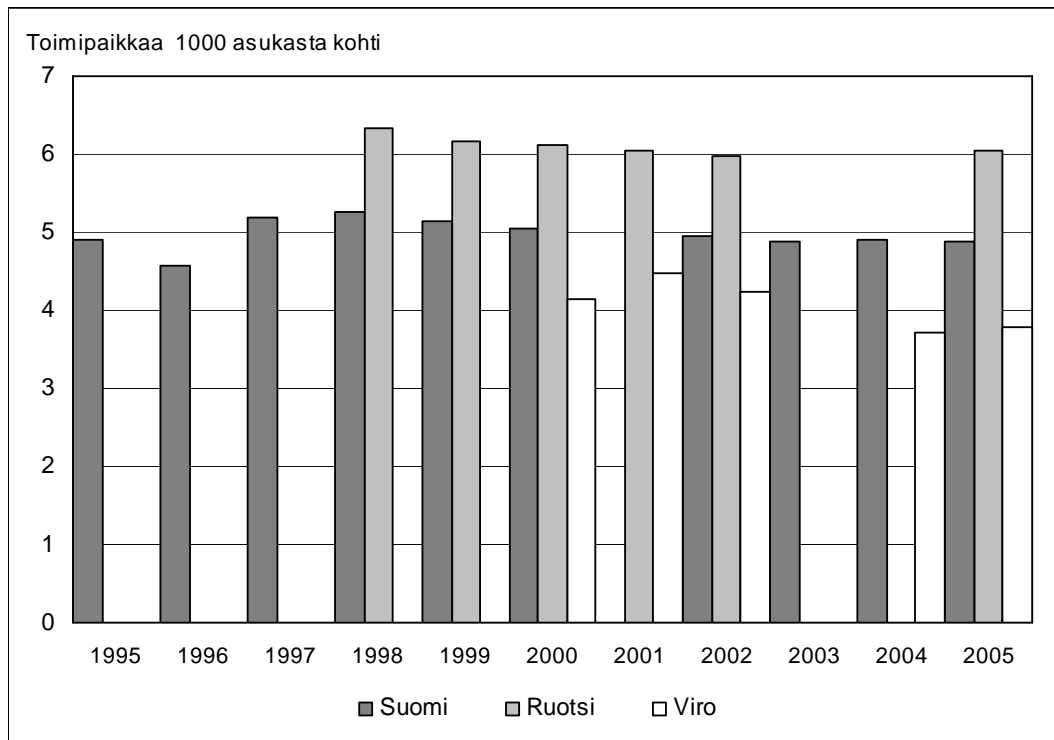
Keskihajonnat sulkeissa
 Merkitsevyystasot: * 5% ** 1% *** 0,1 %

Liitetaulukko 2. Vähittäiskauppa ja sen alaluokat (3-numerotasolla) Tilastokeskuksen toimialaluokituksen TOL2002 mukaan.

NUMERO	TOIMIALALUOKKA
52	Vähittäiskauppa pl. moottoriajoneuvot ja kotitaloustavaroiden korjaus
521	Vähittäiskauppa erikoistumattomissa myymälöissä
522	Elintarvikkeiden, juomien ja tupakan vähittäiskauppa erikoismyymälöissä
523	Lääkkeiden, sairaanhoitotarvikkeiden sekä kosmetiikka- ja hygieniatuotteiden vähittäiskauppa
524	Muu uusien tavaroiden vähittäiskauppa erikoismyymälöissä
525	Käytettyjen tavaroiden vähittäiskauppa myymälöissä
526	Vähittäiskauppa muualla kuin myymälöissä
527	Henkilökohtaisten esineiden tai kotitalousesineiden korjaus
521	Päivittäistavarakauppa
522-524	Erikoistavarakauppa

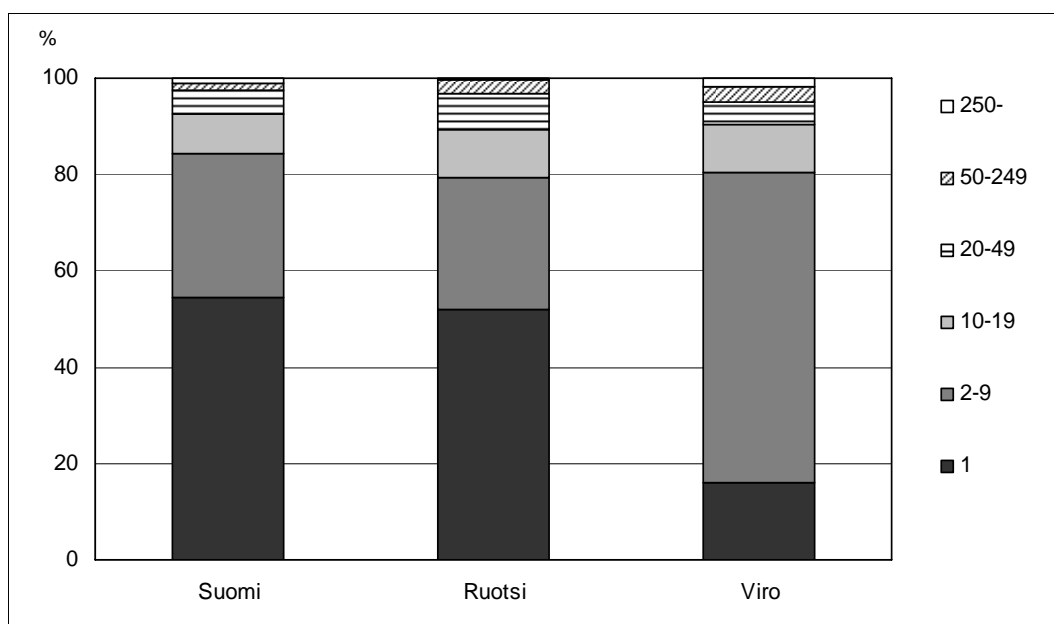
Lähde: Toimialaluokitus TOL2002.

Liitekuvio 1. Vähittäiskaupan toimipaikat tuhatta asukasta kohti Suomessa, Ruotsissa ja Virossa vuosina 1995–2005.

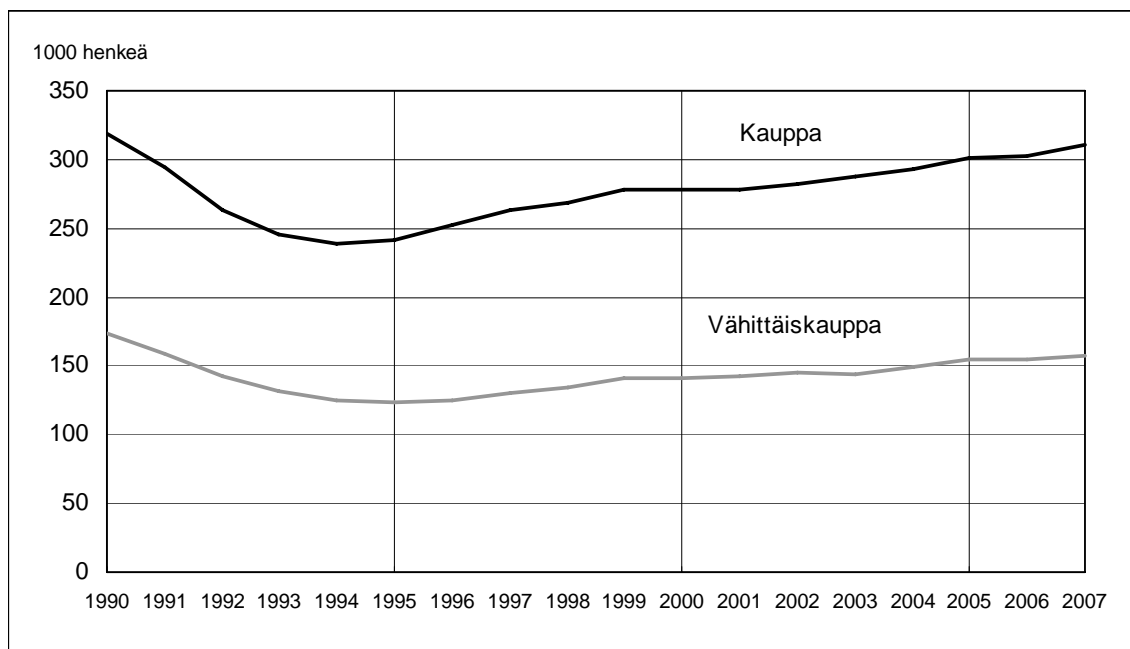
Lähde: Eurostat

Liitekuvio 2. Päivittäistavarakaupan yritysten osuudet henkilökunnan koon mukaan Suomessa, Ruotsissa ja Virossa vuonna 2005.

Lähde: Eurostat

Liitekuvio 3. Työllisten määrän kehitys Suomessa kaupan alalla ja vähittäiskaupassa vuosina 1990–2007.

Lähde: Tilastokeskus

PELLERVON TALOUDELLINEN TUTKIMUSLAITOS PTT

Pellervo Ekonomiska Forskningsinstitut
Eerikinkatu 28 A, 00180 Helsinki, Finland
puh. (09) 348 8844, telefax (09) 3488 8500
sähköposti: econ.res@ptt.fi, kotisivut: www.ptt.fi

Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, publikationer, Publications

19. Perttu Pyykkönen. 2006. Factors affecting farmland prices in Finland
18. Vesa Silaskivi. 2004. Tutkimus kilpailuoikeuden ja maatalouden sääntelyn yhteensovittamisesta
17. Aki Kangasharju. 1998. Regional Economic Differences in Finland: Variations in Income Growth and Firm Formation.
16. Pertti Kukkonen. 1997. Rahapolitiikka ja Suomen kriisi

Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja, forskningsrapporter, Reports

210. Pasi Holm – Anneli Hopponen – Markus Lahtinen. 2008. Maahanmuuttajien työkyky 2008
209. Kalle Laaksonen. 2008. Perushyödykepolitiikka Suomen kehitysyhteistyön osana
208. The effects of a revision of the emission trading directive for the period starting in 2013 on the European nitrogen fertilizer industry. 2008.
207. The effects of a revision of the emission trading directive for the period starting in 2013 on the European pulp and paper industry. 2008.
206. Pasi Holm - Raija Volk - Satu Nivalainen. 2008. Työvoiman alueellisen liikkuvuuden kannustavuus. Verkkojulkaisu: www.ptt.fi. Julkaisussa: Työvoiman alueellisen liikkuvuuden esteet ja kannustimet, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2008
205. Terhi Latvala – Esa Aro-Heinilä – Ritva Toivonen – Erno Järvinen. 2007. Bioenergian tuotanto ja markkinat vuonna 2007 sekä kehitysnäkymät vuoteen 2015
204. Anna-Kaisa Rämö – Tapio Tilli. 2007. Metsänomistajien käsitykset metsien yhteisomistuksesta: Metsänomistajakysely
203. Anna-Kaisa Rämö – Ritva Toivonen. 2007. Metsä- ja puukauppapalveluiden laatu ja sen ulottuvuudet metsänomistajien näkökulmasta

Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita, diskussionsunderlag, Working Papers

109. Liisa Kähkönen. 2008. Kuntien prosessit ja kokemukset vanhusten palveluasumisen ja kotipalvelujen kilpailuttamisesta
107. Satu Nivalainen. 2008. Työelämään astuvien, perheikäisten ja työelämästä irtautuvien muutto: ketkä muuttavat maaseudulle?
106. Marjo Maidell – Perttu Pyykkönen – Ritva Toivonen. 2008. Metsäenergiapotentiaalit Suomen maakunnissa
105. Janne Huovari – Hanna Karikallio – Petri Mäki-Fränä. 2008. Alueellisten asunto-markkinoiden kehitys vuoteen 2010
104. Mika Maliranta – Petri Rouvinen, Aineettomat investoinnit Suomen yrityksissä vuonna 2004: Kokeilu yritysaineistoilla
103. Mika Maliranta – Rita Asplund. 2007. Training and hiring strategies to improve firm performance
102. Antti Lönnqvist. 2007. Intellectual capital and productivity: Identification and measurement of the relationship at company-level
101. Esteban Fernández Vázquez - Bart Los. 2007 A Maximum entropy approach to the identification of productive technology spillovers.